

ОКСАНА ГНАТИШИН

Походження топонімів України

Немає в людини місця, дорожчого за рідну землю. Щоб посправжньому любити свій край, його треба пізнавати: вивчати його історію, мову рідного народу, його культуру, звичаї і традиції.

Людину здавна цікавили питання походження географічних назв і, перш за все, своєї місцевості. У багатьох географічних об'єктів є власні назви. Вони „стійкі” і зберігаються в місцевому мовленні без істотних змін протягом століть.

Наука, що вивчає ці назви, називається топонімікою. Топоніміка – складова частина ономастики, розділу мовознавства, що вивчає власні назви. Топоніміка виникла на перетині трьох наук: історії, географії і лінгвістики. Тільки опираючись на мову, на історію, на конкретні особливості місцевості, можна досліджувати географічні назви, в яких відображені особливості природних об'єктів, господарська діяльність людей, назви народів, племен, імена видатних людей, народні звичаї тощо. Невипадково топоніміку називають архівом землі, адже власні географічні назви є безцінним джерелом інформації про минуле нашого краю.

Топоніми розрізняють за видами об'єктів. Кожен з них (наприклад, міста, річки, гори) має свою назву. Топоніми, які позначають назви населених пунктів (міст, селищ, сіл), називають ойконімами; для назв водних об'єктів (річок, джерел, водоспадів, потоків, струмків) використовують термін „гідронім”; для об'єктів рельєфу (гір, хребтів, горбів, долин, плато, низовин) – термін „оронім”.

А деякі топоніми класифікують за об'єктами природи, використаними у них:

- водні (гора Ключ, м. Жовті Води),
- рослинні (м. Дубно, с. Березівка, р. Rogozianka),
- тваринні (гора Кобила, р. Щучна).

Географічні назви сучасної України видозмінювалися століттями і увібрали в себе мовні елементи багатьох народів, що проживали тут у різні історичні часи. Характерною у цьому сенсі є історія назв українських міст. Так, назва нинішнього Білгород-Дністровського (Одеська область) має давню історію. Спочатку це місто було відоме як Тіра. Назва ця походить від давньогрецької назви Дністра – Тірас („швидкий”). У VI ст. н. е. сюди прийшли слов'яни і назвали його Білгород – „білий град”.

На півдні України й досі збереглося чимало міст, заснованих давніми греками. Євпаторію у I ст. до н. е. назвали на честь понтійського царя Мітрідата VI Євпатора. Існує гіпотеза, що назва „Керч” виникла у X ст. від давньоруського слова „корчі”, що означає „ковалі”.

Деякі міста названі за зовнішніми ознаками або географічним розташуванням. Наприклад, назва „Чернівці” походить від дубових, „чорних” стін міста. Назви міст Луцьк, Лучевськ та Прилуки пов'язані з місцем розташування – поблизу лук, тобто вигинів русла ріки. Назва „Самбір” перегукується із західноєвропейськими топонімами (польським „Sambor”, хорватським „Sambobo”) і бере виток від праслов'янського „sambar” – злиття.

Помітний слід в українській топоніміці залишила по собі козацька доба. Це славетне Запоріжжя, Кривий Ріг, що виник у XVIII ст. на місці козацької слободи в урочищі Кривий мис, де річки Саксагань та Інгулець, зливаючись, утворюють „кривий мис”, або „ріг”. Вивчення ойконімів, що виникли за козацької доби, дає змогу уточнити кордони тогочасної України, етнічні межі українських земель, вирішити низку інших суперечливих питань історії України.

Цікава історична інформація прихована у гідронімах. Українські річки, що течуть на південь, часто мають ліві притоки, які названі правими. Так, ліва притока Дніпра – Десна – отримала свою назву від слов'янського „деснь” – правий. У Південний Буг впадає ліва притока Соб (від „соб”, „цоб”, що означає „праворуч”). Така розбіжність свідчить про те, що наші предки заселяли ці території від гирла річки до її верхів'я, тобто з півдня на північ.

Назви багатьох слов'янських річок (Дніпро, Дністер, Дунай, Дон) мають схоже буквосполучення „дн”. Дослідники української міфології пов'язують ці назви з іменем слов'янського божества Дани, покровителя води. Назва річки Рось походить з давньоскандинавської мови: „рос” – вода. Назва місцевості Волинь походить від праслов'янського „вол” – вологий.

Про походження назви невеличкої степової річечки Лепетиха, лівої притоки Дніпра, розповідає легенда. Ще за козаччини тут

стояла турецька сторожа. Турки пильнували, щоб запорожці в море на чайках не проскочили, а козаки все-таки примудрилися це зробити. Як було допливають до сторожі темної ночі, то кошовий і наказує пошепки гребцям: „Ляпай тихо!” – щоб вороги не почули, як запорожці веслами орудують.

Чимало назв міст, заснованих за часів Київської Русі, походить від імен їхніх засновників. Такими назвами є Ніжин (від давньослов'янського імені Ніжата), Збараж (від Збарад).

У XIV–XVII ст. на назвах українських міст значною мірою позначилося польське панування: Батурин (на честь короля Стефана Баторія), Жовква (від Станіслава Жолкевського) тощо.

Поширені в Україні й неслов'янські топоніми. Тюркомовні племена, котрі мешкали на берегах Росі та Сули, дали назви містам Канів („ханів”), Бердичів (від назви племені „берендеїв”), Кременчук (від „кермен” – фортеця), Бахмач („половецький кінь”).

Стародавня назва у озера Сиваш. Колись вона звучала як „Сасий Баш”, що з кримськотатарської перекладається як „центр неприємного запаху”. Наносячи назви місцевостей на географічні карти, „Сасий Баш” замінили на коротке і співзвучне Сиваш. Топонім Чонгар (Шункар) означає „сокіл”, „алтайський кречет”. Так стародавні кримчаки називали цю місцевість через те, що в степу було багато кречетів.

Українська земля має своєрідну й унікальну топонімічну систему. Спробуй дізнатися про походження назви свого міста, села, річки, яка протікає у твоїй місцевості, урочища, вершини гори, і ти отримаєш не лише цікаву і корисну інформацію, а й величезне задоволення від того, що зазирнув у скарбницю наших предків.